

Музика Анатолій Ананійович,

заступник Керівника Головної служби з питань діяльності правоохоронних органів Секретаріату Президента України, доктор юридичних наук, професор

Горох Олексій Петрович,

старший викладач кафедри кримінального права та кримінології Київського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

СИСТЕМА ПОКАРАНЬ ТА ЇЇ ПІДСИСТЕМИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Ефективність покарання не в останню чергу залежить від дотримання судом принципу індивідуалізації покарання. У такий спосіб гарантується максимально ефективний вплив на кожного окремого правопорушника відповідно до характеру та ступеня суспільної небезпеки вчиненого ним злочину, його індивідуальних особливостей [1, с. 4]. Зазначене досягається, зокрема, застосуванням до винуватих покарань різного ступеня суворості.

Передбачені Кримінальним кодексом України (ст. 51 КК) окремі види покарань утворюють систему покарань – обов'язковий для суду вичерпний перелік покарань, розташованих у певному порядку за ступенем їх суворості [2, с. 255; 3, с. 238; 4, с. 120; 5, с. 186 – 187]. Подібне визначення поняття системи покарань із деякими термінологічними варіаціями є домінуючим у кримінально-правовій доктрині [6, с. 131; 7, с. 152; 8, с. 242; 9, с. 56; 10, с. 4; 11, с. 345; 12, с. 394; 13, с. 336; 14, с. 142; 15, с. 321; 16, с. 56; 17, с. 120]. Водночас чимало дослідників вважають, що таке визначення поняття системи покарань не позбавлено вад і тому потребує вдосконалення [18, с. 139; 19, с. 90; 20, с. 179;

21, с. 119; 22, с. 150; 23, с. 40]. Наприклад, Л.В. Багрій-Шахматов пропонує у наведеному визначенні уточнити характеристику переліку покарань як такого, що не підлягає довільним змінам і тлумаченням [24, с. 56]. Визнаючи доречність такого уточнення, вважаємо, що воно частково за своїм змістом поглинається більшими за обсягом ознаками: «обов'язковість» та «вичерпність» системи покарань, які вже присутні в аналізованому визначенні. Тому подальшої деталізації ці ознаки не потребують.

Окремі вчені, зокрема, О.Л. Цветінович і В.К. Дуюнов слушно зауважують, що система покарань соціально зумовлена і залежить від конкретних історичних умов, рівня розвитку суспільних відносин, тих головних завдань, які розв'язує держава на відповідному етапі свого розвитку [1, с. 49; 19, с. 90]. Варто погодитися з думкою О.І. Фролової про те, що підкреслювати це у визначенні поняття системи покарань недоречно, оскільки ознака «соціальна зумовленість» тією чи іншою мірою притаманна всім галузям та інститутам права [25, с. 67]. Крім того, ця ознака також поглинається більшою за обсягом ознакою «вичерпність», що згідно із законом означає: система покарань на теперішній момент є цілком завершеною і це підкреслює її соціальну зумовленість [5, с. 187].

Інші автори вважають за необхідне доповнити визначення поняття системи покарань вказівкою на те, що види покарань характеризуються узгодженістю, взаємозв'язком, взаємозалежністю та взаємозамінністю [26, с. 140; 27, с. 13; 28, с. 354]. Зазначені уточнення не безпідставні, оскільки ґрунтуються на філософському визначенні поняття «система» – сукупність елементів, що знаходяться у певному співвідношенні між собою і утворюють певну цілісність та єдність [29, с. 408]. Проте безпосередньо закріплювати наведені ознаки, що характеризують систему покарань в аналізованому визначенні, на нашу думку, видається зайвим. Інакше визначення поняття «система покарань» за обсягом стане «перевантаженим» і «громіздким». Головне, щоб системі покарань були властиві ті ознаки, які утворюють будь-яку систему згідно з загальною теорією систем. Аналіз побудови і функціонування системи покарань у чинному законодавстві підтверджує наявність саме таких ознак – види покарань узгоджені між собою, є взаємопов'язаними, взаємозалежними та взаємозамінними елементами системи покарань.

Заслуговує на увагу визначення поняття «система покарань», сформульоване російським криміналістом Н.Ф. Кузнецовою. Автор визначає систему покарань як цілісну множинність видів покарань (елементів системи) і підсистем, котрі включають згруповані за різними підставами види покарань [30, с. 27; 31, с. 452]. На думку вченої, система покарань включає дванадцять підсистем покарань, зокрема: підсистему покарань, пов'язаних з ізоляцією від суспільства; підсистему покарань, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства; підсистему основних покарань; підсистему додаткових покарань [30, с. 28 – 31].

Питання про існування у межах системи покарань «підсистем покарань» обговорювалося й іншими вченими. Зокрема, О.Л. Цвєтінювич вбачає в системі покарань дві підсистеми: підсистему основних і підсистему додаткових видів покарань [1, с. 53]. О.Г. Фролова, зробивши умовний зріз системи покарань за допомогою логіко-математичних методів, виділяє окремі підсистеми покарань (за термінологією автора) позитивного і негативного рівня, що включають згруповані за різними критеріями види покарань [25, с. 92 – 98].

На нашу думку, виокремлення в системі покарань певних її підсистем не є штучним і має належне теоретичне підґрунтя. Кримінальне право як галузь – це підсистема системи права [30, с. 1 – 2]. В кримінальному праві можна виокремити дві підсистеми інститутів: підсистему інститутів Загальної частини кримінального права і підсистему інститутів Особливої частини кримінального права [32, с. 61 – 66]. У свою чергу окремі інститути Загальної частини кримінального права, зокрема, інститут покарання має також свою підсистему – інститут окремих видів покарань, інститут призначення покарання [33, с. 44 – 49]. Отже, висновок про існування підсистем покарань ґрунтується на відповідній побудові (структурі) кримінального закону.

Система покарань (основних і додаткових) у вітчизняному Кримінальному кодексі становить дванадцять покарань. Разом із системою покарань, що закріплена у ст. 51 КК України, у розділі XV Загальної частини цього Кодексу встановлена інша система покарань – для неповнолітніх (ст. 98 КК). Система покарань для осіб зазначеної категорії, на відміну від системи покарань для дорослих злочинців, складається лише із шести видів покарань. Згідно із ст. 98 КК до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі види покарань: 1) штраф; 2) позбавлення права обі-

ймати певні посади або займатися певною діяльністю; 3) громадські роботи; 4) виправні роботи; 5) арешт і 6) позбавлення волі на певний строк. Крім того, усі шість зазначених покарань мають суттєві відмінності від тих покарань, що можуть бути призначені повнолітнім злочинцям. До особливостей покарань, що можуть призначатися неповнолітнім особам, необхідно, зокрема, віднести: зменшені строки, розміри відповідних видів покарань, обов'язкова наявність додаткових умов для призначення окремих видів покарань (штрафу, громадських та виправних робіт, арешту) [34, с. 136 – 174; 35, с. 21 – 22].

Отже, у чинному Кримінальному кодексі України на законодавчому рівні визначено дві системи покарань: одна – для повнолітніх злочинців (фізичних осіб, яким виповнилося вісімнадцять років), до яких, за загальним правилом, можуть бути застосовані всі покарання, передбачені ст. 51 КК; інша – для неповнолітніх правопорушників (фізичних осіб у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років). До останніх можуть застосовуватися лише шість видів покарань (ст. 98 КК).

Водночас українські дослідники В.В. Антипов і В.І. Антипов дійшли висновку про те, що в законі міститься п'ятнадцять норм, які унеможливають застосування окремих видів покарань, передбачених цими двома системами, стосовно певних суб'єктів: працівників правоохоронних органів, вагітних жінок, військовослужбовців строкової служби, військовослужбовців контрактної служби, державних службовців, адвокатів тощо [36, с. 37 – 128]. Отже, відповідно до закону зазначеним особам не можуть бути призначені окремі основні і додаткові покарання. Так, до будь-яких неповнолітніх, тобто до осіб віком від 14 до 18 років, за загальним правилом, може бути застосовано, по-вторимо, лише шість видів покарань. Додатково закон виокремлює із цієї категорії ще й неповнолітніх осіб віком до 16 років, до яких може бути застосовано лише два основних покарання – штраф і позбавлення волі на певний строк. Тому однозначно стверджувати, що система покарань (ст. 98 КК), встановлена для неповнолітніх будь-якого віку, було б не зовсім точним.

До повнолітніх (осіб у віці від вісімнадцяти років) за загальним правилом можуть бути застосовані дванадцять видів покарань (ст. 51 КК). Водночас щодо: 1) державних службовців, працівників правоохоронних органів, посадових осіб органів місцевого самоврядування, нотаріусів, адвокатів, суддів може бути застосовано лише

десять видів покарань (до таких осіб не застосовуються виправні роботи та тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців – ч. 2 ст. 57, ст. 62 КК); 2) вагітних жінок – лише шість видів покарань (не застосовуються громадські роботи, виправні роботи, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, довічне позбавлення волі – ч. 3 ст. 56, ч. 2 ст. 57, ч. 3 ст. 60, ч. 3 ст. 61, ст. 62, ч. 2 ст. 64 КК); 3) жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, – вісім видів покарань (не застосовуються виправні роботи, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців – ч. 2 ст. 57, ч. 3 ст. 60, ч. 3 ст. 61, ст. 62 КК); 4) жінок, які мають дітей віком до семи років, – дев'ять видів покарань (не застосовуються арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців – ч. 3 ст. 60, ч. 3 ст. 61, ст. 62 КК); 5) жінок, які мають дітей віком від семи до чотирнадцяти років, – десять видів покарань (не застосовуються обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців – ч. 3 ст. 61, ст. 62 КК); 6) інвалідів другої і першої групи – дев'ять видів покарань (не застосовуються громадські роботи, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців – ч. 3 ст. 56, ч. 3 ст. 61, ст. 62 КК); 7) військовослужбовців строкової служби – вісім видів покарань (не застосовуються громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, обмеження волі – ч. 3 ст. 56, ч. 2 ст. 57, ч. 1 ст. 58, ч. 3 ст. 61 КК); 8) військовослужбовців (контрактної служби), – десять видів покарань (не застосовуються виправні роботи, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців – ч. 2 ст. 57, ст. 62 КК); 9) непрацевдатних осіб – десять видів покарань (не застосовуються виправні роботи, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців – ч. 2 ст. 57, ст. 62 КК); 10) осіб віком понад 65 років – десять видів покарань (не застосовуються тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, довічне позбавлення волі – ст. 62, ч. 2 ст. 64 КК); 11) осіб, що досягли пенсійного віку, – вісім видів покарань (не застосовуються громадські роботи, виправні роботи, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців – ч. 3 ст. 56, ч. 2 ст. 57, ч. 3 ст. 61, ст. 62 КК); 12) осіб, які відповідно до закону виконували спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою запобігання злочинній діяльності чи розкриття

такої діяльності – одинадцять видів покарань (не застосовуються довічне позбавлення волі – ч. 2 ст. 64 КК); 14) осіб, що вчинили злочин у віці до 18 років – одинадцять видів покарань (не застосовуються довічне позбавлення волі – ч. 2 ст. 64 КК); 15) цивільних осіб (не військовослужбовці) – десять видів покарань (не застосовуються тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців та службове обмеження для військовослужбовців – ст.ст. 58, 62 КК) (див. табл. 1).

Загалом можна виділити не менше двадцяти п'яти категорій осіб, щодо яких законом передбачені обмеження у застосуванні певних видів покарань. При цьому кількість подібних категорій може збільшуватися залежно від поєднання у межах певної категорії осіб відповідних характеристик. Так, у межах зазначених категорій можна виділити, наприклад, ще такі категорії: неповнолітня особа віком від 16 до 18 років, що не має самостійного доходу, власних коштів або майна, на яке може бути звернене стягнення; працівник правоохоронного органу, який відповідно до закону виконував спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою запобігання злочинній діяльності чи розкриття такої діяльності.

Необхідно зауважити, що «набір» видів покарань, передбачений для кожної із наведених категорій осіб, у переважній більшості є різним. Для прикладу розглянемо види покарань, що можуть бути застосовані (на підставі аналізу кримінального законодавства від зворотного) до трьох категорій осіб, передбачених Кримінальним кодексом України – вагітних жінок, неповнолітніх та осіб похилого віку.

Відповідно до положень закону вагітній жінці суд може призначити такі покарання: штраф, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, службове обмеження для військовослужбовців, конфіскацію майна та позбавлення волі на певний строк. Для неповнолітніх у віці від 16 до 18 років цей «набір» вже складається зі штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, арешту та позбавлення волі на певний строк. Особам пенсійного віку суд може призначити і штраф, і позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною ді-

яльністю, і службове обмеження для військовослужбовців, і конфіскацію майна, і арешт, і позбавлення волі на певний строк, і довічне позбавлення волі.

Водночас доводиться констатувати, що це не просто якийсь абстрактно-теоретичний «набір» покарань для відповідної категорії осіб. Та чи інша сукупність покарань складає певну систему покарань, яка стосовно системи покарань, передбаченої ст. 51 КК, є підсистемою покарань. Такі підсистеми покарань наділені ознаками системи: а) підсистема покарань утворена множинністю елементів (видів покарань), які, зазвичай, відрізняються від інших підсистем (наприклад, підсистема покарань для неповнолітніх у віці до 16 років, відрізняється від підсистеми покарань для неповнолітніх у віці від 16 до 18 років); б) кількість елементів (видів покарань), що утворюють підсистему покарань, є вичерпною; вони визначені законом і лише законом можуть бути змінені; в) кожна підсистема покарань має структурований характер – її елементи розташовані у певному порядку – репресивний потенціал кожного з видів покарань зростає від менш суворого до більш суворого; г) види покарань, що входять у підсистему, взаємозв'язані між собою і взаємодіють. Отже, підсистеми покарань за критерієм категорій осіб, які вчинили злочин, конструюються на основі системи покарань, визначеної у законі (ст. 51 КК) і співвідносяться між собою як філософські категорії «частина» і «ціле».

Саме такий підхід допомагає ранжувати системи: декілька систем утворюють систему більш високого рангу; у свою чергу та чи інша система поділяється на декілька підсистем, кожна з яких є відносно самостійною системою [37, с. 4]. У цьому, зокрема, має свій вираз ще одна ознака системи – її ієрархічність, що означає «послідовне включення системи більш низького рівня в систему більш високого рівня» [38, с. 19]. Викладене дозволяє дійти висновку про те, що для кожної із наведених категорій осіб існують власні підсистеми покарань.

Таким чином, у Кримінальному кодексі України визначено дві системи покарань: загальна і спеціальна. Загальна система покарань (ст. 51 КК) визначена для повнолітніх правопорушників, яка утворена із двадцяти трьох підсистем покарань для різних суб'єктів злочинів (зокрема, вагітних жінок, військовослужбовців строкової служби, осіб віком понад 65 років та осіб, що досягли пенсійного віку). Спеціальна система покарань (ст. 98 КК), яка фактично є під-

системою загальної системи покарань, передбачена для неповнолітніх осіб. У свою чергу, вона складається з двох підсистем покарань: 1) підсистема покарань для неповнолітніх віком до 16 років; 2) підсистема покарань для неповнолітніх віком від 16 до 18 років.

Проведене дослідження підсистем покарань для окремих категорій осіб має не лише теоретичне, а й прикладне значення. Зокрема, на підставі одержаних результатів можна виявити та усунути вади конструювання відповідних кримінально-правових норм. Так, очевидно, потребує перегляду підсистема покарань для непрацездатних осіб. Йдеться про необхідність встановлення у ст. 56 КК України заборони застосовувати до цієї категорії осіб покарання у виді громадських робіт. Потребує також певних коректив і законодавче положення про звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок у разі призначення їм покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі (ч. 1 ст. 79 КК України). Воно суперечить ч. 3 ст. 61 КК, де зазначено, що обмеження волі не може застосовуватися до вагітних жінок.

«Набори» покарань, що передбачені для певної категорії осіб, мають враховувати і суди, обираючи відповідний вид покарання винному. Це є запорукою законності призначеного покарання. У судовій практиці ще трапляються випадки, коли суди всупереч закону призначають винуватому покарання, яке не входить до відповідної підсистеми покарань. По суті – це неправильне застосування кримінального закону, що є підставою для скасування вироку. Так, вироком Миронівського районного суду Київської області Т. було визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 309 КК, і призначено покарання у виді одного року обмеження волі. Ухвалою колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України цей вирок скасовано, оскільки призначення неповнолітньому Т. такого покарання, як обмеження волі, суперечить ст. 98 КК [39].

Отже, з урахуванням викладеного, систему покарань можна визначити як передбачену кримінальним законом вичерпну й обов'язкову для суду цілісну множинність видів покарань (елементи системи), розташованих у певному порядку за ступенем їх суворості (від менш суворого до більш суворого), на якій ґрунтуються відповідні підсистеми покарань – згруповані за різними підставами види покарань.

Розробка і втілення в життя кримінально-правової політики має здійснюватися з урахуванням існуючого арсеналу видів покарань, які можуть бути використані при конструюванні санкцій за відповідні злочинні діяння. Це зумовлено тим, що сукупність (система) окремих видів злочинів викликає передусім певну систему покарань – узагальнене вираження найбільш суворих заходів кримінально-правового впливу. І вже потім санкції створюються на основі видів злочинів і системи покарань [37, с. 19]. Таким чином, між видами злочинів, системою покарань (ст. 51 КК) і санкціями за відповідні злочини існує тісний взаємозв'язок, завдяки якому в санкції можуть бути включені лише ті види покарань у визначених межах, котрі зумовлені видовою приналежністю злочинів і встановлені системою покарань.

Норми, що передбачають відповідальність за вчинення певних видів злочинів, розташовані у двадцяти окремих розділах Особливої частини Кримінального кодексу України за певною системою та у певній послідовності. У межах того чи іншого розділу Особливої частини цього Кодексу використовуються лише певні види покарань. Наприклад, законодавець використовує *три* види покарань (обмеження волі, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі), *вісім* видів – штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські роботи, виправні роботи, конфіскація майна, арешт, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та *сім* видів покарань – штраф, службове обмеження для військовослужбовців, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі у статтях розділів I, VII і XIX Особливої частини КК України відповідно. При цьому самими «насиченими» розділами Особливої частини КК в аспекті закріпленої в них кількості видів покарань є розділи II і IX. Вони містять по дев'ять видів покарань. Найменш «насичений» – розділ I Особливої частини КК, що містить лише три види покарань (див. табл. 2). Видається, що кількість видів покарань, які законодавець закріплює у відповідному розділі Особливої частини цього Кодексу, зумовлена не лише різним характером і ступенем суспільної небезпеки певних видів злочинів, а й мотивами їх вчинення, суб'єктами злочинів тощо.

Найчастіше у розділах Особливої частини Кримінального кодексу України використовуються такі види покарань, як обмеження волі

та позбавлення волі на певний строк – у всіх двадцяти розділах. Далі у цьому ряду: штраф – у вісімнадцяти розділах; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – у шістнадцяти розділах (це покарання передбачене у санкціях переважно як додаткове); арешт – у сімнадцяти розділах; виправні роботи – у чотирнадцяти розділах; конфіскація майна – у десяти розділах; довічне позбавлення волі – у семи розділах; громадські роботи – у семи розділах; службове обмеження для військовослужбовців і тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців – лише в одному розділі. Додаткове покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу не передбачене у санкціях жодного з розділів Особливої частини Кримінального кодексу України. При цьому частота, з якою зустрічаються види покарань у санкціях певних розділів Особливої частини цього Кодексу, є різною. Наприклад, таке покарання, як *громадські роботи* законодавець використав у *дванадцяти* санкціях (із шістдесяти двох) норм розділу II, у *восьми* санкціях (із сорока п'яти) – розділу VI, і лише в одній санкції (із п'ятдесяти чотирьох) – розділу XIII Особливої частини цього Кодексу. Інше покарання – *обмеження волі*, законодавець використав у *тридцяти восьми* (із шістдесяти двох), *шістнадцяти* (із сорока п'яти) та *п'ятнадцяти* (із п'ятдесяти чотирьох) санкціях норм зазначених розділів Особливої частини КК України відповідно (див. табл. 2).

Таким чином, види покарань, які передбачені в санкціях кримінально-правових норм, утворюють певні «комплекти» видів примусу для відповідного розділу Особливої частини Кримінального кодексу України. Їх виділення має важливе системне значення при розробці і втіленні в життя оптимального арсеналу кримінально-правової політики у сфері протидії відповідним злочинам, конструюванні санкцій за злочинні діяння, для адекватного (так би мовити, превентивного) реагування фахівців на ті положення законопроектів (і, звісно, чинних законів), які стосуються, зокрема, пеналізації (депеналізації) окремих діянь.

Так, 15 квітня 2008 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» (реєстраційний № 270-VI), яким внесено зміни, зокрема, до санкцій п'ятдесяти дев'яти кримінально-правових норм. Внаслідок цих змін

санкції відповідних норм були доповнені менш суворими видами покарань (штрафом, громадськими роботами, виправними роботами, арештом, обмеженням волі), в інших санкціях – виключено, знижено нижню та/або верхню межі покарань у виді обмеження волі, позбавлення волі на певний строк.

Загалом зазначені зміни заслуговують на схвалення. Водночас, вважаємо, законодавець не повною мірою використав наявний потенціал при гуманізації кримінальної відповідальності за певні злочини. Зокрема, покарання у виді громадських робіт тепер входить до «комплекту» покарань семи розділів Особливої частини Кримінального кодексу України (до прийняття аналізованого Закону таких розділів було всього чотири). Втім, у контексті гуманізації кримінальної відповідальності законодавець, на нашу думку, міг би використати зазначене покарання, наприклад, і в санкціях норм розділу XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту», розділу XII «Злочини проти громадського порядку та моральності», розділу XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку». Те саме стосується й іншого покарання – виправних робіт, яке можна було б передбачити у санкціях норм розділу VIII «Злочини проти довкілля», розділу XII «Злочини проти громадського порядку та моральності». Видається, що існує також резерв для закріплення згаданих покарань у тих розділах Особливої частини Кримінального кодексу України, санкції окремих норм яких вже передбачають ці покарання. Отже, проблема системи покарань та її взаємозв'язок із відповідними видами злочинів і санкціями за їх вчинення залишається досить актуальною і потребує подальшого дослідження.

Таблиця 1

**ПІДСИСТЕМИ ПОКАРАНЬ,
передбачені Кримінальним кодексом України щодо певних категорій осіб**

№ п/п	Категорія осіб, передбачена КК України	покарання, які входять у підсистему покарань												
		штраф	позбавлення волі, спеціального зв'язу, в'язниці, виправні роботи	позбавлення волі, громадські роботи	виправні роботи	службові обмеження для військовослужбовців	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	тримання в дисциплінарному батальйоні	позбавлення волі на певний строк	довічне позбавлення волі	Затяжна кількість видів покарань, що можуть бути застосовані до певної категорії осіб	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	неповнолітня особа віком до 16 років	x*										x		2
2	неповнолітня особа віком від 16 до 18 років	x		x	x	x			x			x		6
3	вагітна жінка	x	x	x				x				x		6
4	жінка, яка перебуває у відпустці по догляду за дитиною	x	x	x	x			x				x	x	8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
5	жінка, яка має дітей віком до семи років	x	x	x	x	x	x	x				x	x	9
6	жінка, яка має дітей віком від семи до чотирнадцяти років	x	x	x	x	x	x	x	x			x	x	10
7	непрацездатна особа	x	x	x	x		x	x	x	x		x	x	10
8	особа віком понад 65 років	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x		10
9	особа, що досягла пенсійного віку	x	x	x			x	x	x			x	x	8
10	інвалід другої групи	x	x	x		x	x	x	x			x	x	9
11	інвалід першої групи	x	x	x		x	x	x	x			x	x	9
12	особа, що вчинила особливо тяжкий злочин, за котрий згідно з законом може бути призначено довічне позбавлення волі, за яким закінчилися строки давності	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	11

Мушка А.Д., Горюх О.П. Система покарань та її підсистеми за Кримінальним кодексом

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
13	особа, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	11
14	особа, що вчинила злочин у віці до 18 років	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		11
15	особа, яка раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	11
16	військовослужбовець строкової служби	x	x	x				x	x		x	x	x	8
17	військовослужбовець (контрактної служби)	x	x	x	x		x	x	x	x		x	x	10
18	цивільна особа (не військовослужбовець)	x	x	x	x	x		x	x	x		x	x	10

Мушка А.Д., Горюх О.П. Система покарань та її підсистеми за Кримінальним кодексом

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
19	адвокат	x	x	x	x		x	x	x	x		x	x	10
20	державний службовець	x	x	x	x		x	x	x	x		x	x	10
21	нотаріус	x	x	x	x		x	x	x	x		x	x	10
22	посадова особа органу місцевого самоврядування	x	x	x	x		x	x	x	x		x	x	10
23	працівник правоохоронного органу	x	x	x	x		x	x	x	x		x	x	10
24	прокурор	x	x	x	x		x	x	x	x		x	x	10
25	суддя	x	x	x	x		x	x	x	x		x	x	10

* Символом «Х» позначені ті види покарань, що можуть бути застосовані до певної категорії осіб.

Таблиця 2

ВИДИ ПОКАРАНЬ, передбачені у розділах Особливої частини Кримінального кодексу України

№ п/п	Назва розділу Особливої частини КК України	Усього норм, передбачених у розділі Особливої частини КК України	Покарання, що передбачені в нормах відповідного розділу Особливої частини КК України														
			штраф	позбавлення військового, спеціального звання ...	позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю	громадські роботи	виправні роботи	службові обмеження для військово-службовців	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців	позбавлення волі на певний строк	довічне позбавлення волі	Усього видів покарань, які передбачені у відповідному розділі Особливої частини КК України		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1	Розділ І. Злочини проти основ національної безпеки України	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	10	1	3
2	Розділ ІІ. Злочини проти життя та здоров'я особи	62	12	1	-	3	17	12	18	-	1	7	38	-	46	1	9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
3	Розділ ІІІ. Злочини проти волі, честі та гідності особи	13	-	-	-	-	4	-	-	-	2	2	5	-	12	-	5
4	Розділ ІV. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи	13	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3	4	-	10	-	4
5	Розділ V. Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина	69	50	-	-	5	25	10	28	-	-	10	40	-	44	-	7
6	Розділ VI. Злочини проти власності	45	15	-	-	-	5	8	13	-	9	9	16	-	36	-	8
7	Розділ VII. Злочини у сфері господарської діяльності	79	45	-	-	4	30	4	19	-	8	2	34	-	43	-	8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
8	Розділ VIII. Злочини проти довілля	32	19	-	-	6	9	3	-	-	-	3	26	-	19	-	6
9	Розділ IX. Злочини проти громадської безпеки	48	11	-	-	-	2	1	4	-	2	3	13	-	45	1	9
10	Розділ X. Злочини проти безпеки виробництва	10	3	-	-	-	9	-	6	-	-	-	9	-	7	-	5
11	Розділ XI. Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту	38	15	-	-	-	4	-	14	-	2	7	17	-	28	-	7
12	Розділ XII. Злочини проти громадського порядку та моральності	32	13	-	-	-	2	-	-	-	2	8	13	-	22	-	6
13	Розділ XIII. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення	54	16	-	-	1	11	1	2	-	12	7	16	-	45	-	8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
14	Розділ XIV. Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації	15	4	-	-	-	6	-	1	-	-	2	5	-	12	-	6
15	Розділ XV. Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян	45	22	-	-	2	1	-	7	-	-	21	27	-	28	1	7
16	Розділ XVI. Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку	12	6	-	-	-	6	-	2	-	-	-	4	-	9	-	5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
17	Розділ XVII. Злочини у сфері службової діяльності	17	4	1	-	-	13	-	3	-	3	1	6	-	13	-	7
18	Розділ XVIII. Злочини проти правосуддя	56	13	-	-	2	10	-	13	-	-	18	25	-	41	2	7
19	Розділ XIX. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби	78	5	-	-	-	-	-	-	10	-	2	2	14	78	1	7
20	Розділ XX. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку	19	1	-	-	-	-	-	2	-	2	4	1	-	18	4	7
Усього розділів Особливої частини КК України, в яких передбачене відповідне покарання			18		0		16		7	14	1	10	17	20	1	20	7
Усього норм, в яких передбачене відповідне покарання		747	255		0		185		39	132	10	43	109	311	14	566	11

ЛІТЕРАТУРА

- 1 *Цветинович А.Л.* Дополнительные наказания: функция, система, виды. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1989. – 189 с.
- 2 Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. – Вид. 4-те, переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Атіка, 2008. – 376 с.
- 3 *Матишевський П.С.* Кримінальне право України: Загальна частина: Підруч. для студ. юрид. вузів і фак. – К.: А.С.К., 2001. – 352 с.
- 4 Уголовное наказание (монографическое исследование). – Киев – Донецк, 1997. – 320 с.
- 5 Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Вид. третє, переробл. та доповн. – Х.: ТОВ «Одісей», 2007. – 1184 с.
- 6 Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид., перероб. та доп.) / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – К.: Дакор, 2008. – 1428 с.
- 7 *Загородников Н.И.* Советское уголовное право. Общая и Особенная части. – М.: Юрид. лит., 1975. – 568 с.
- 8 Курс советского уголовного права: В 5 т. / Под ред. Н.А. Беляева, М.Д. Шаргородского. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1970. – Т. 2.: Часть Общая. – 672 с.
- 9 Курс советского уголовного права: В 6 т. / Под ред. А.А. Пионтковского, П.С. Ромашкина, В.М. Чхиквадзе. – М.: Наука, 1970. – Т. 3: Часть Общая: Наказание. – 350 с.
- 10 *Галиакбаров Р.Р.* Система и виды наказания. – Горький: Горьк. ВШ МВД СССР, 1986. – 40 с.
- 11 Уголовное право. Общая часть / Под ред. Б.В. Здравомыслова, Ю.А. Красикова, А. И. Рарога. – М.: Юристь, 1994. – 514 с.
- 12 *Наумов А.В.* Российское уголовное право. Общая часть: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство БЕК, 1999. – 590 с.
- 13 Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Учебник / Под ред. проф. Б.В. Здравомыслова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристь, 1999. – 480 с.
- 14 Уголовное право. Часть Общая. Часть Особенная. Учебник / Под общ. ред. заслуж. деят. науки РФ, проф. Л. Д. Гаухмана, заслуж. деят. науки РФ, проф. Л.М. Колодкина, лаур. премии Союзов юристов СССР, докт. юрид. наук, проф. С.В. Максимова. – М.: Юриспруденция, 1999. – 578 с.

- 15 Уголовное право. Общая часть: Учебник / Отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 516 с.
- 16 Российское уголовное право: Курс лекций. – Т. 2. Наказание / Под ред. проф. А.И. Коробеева. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1999. – 500 с.
- 17 Научно-практический комментарий к Уголовному кодексу Республики Беларусь / Н.Ф. Ахраменка и др.; под. общ. ред. А.В. Баркова, В.М. Хомича. – Минск: ГИУСТ БГУ, 2007. – 1007 с.
- 18 *Багрий-Шахматов Л.В.* Уголовная ответственность и наказание. – Минск: Вышэйша школа, 1976. – 383 с.
- 19 *Дуонон В.К.* Проблемы уголовного наказания в теории, законодательстве и судебной практике. Монография. – Курск, 2000. – 504 с.
- 20 *Зубкова В.И.* Уголовное наказание и его социальная роль: теория и практика. – М.: Изд-во НОРМА, 2002. – 304 с.
- 21 *Кетов В.К.* Условное освобождение из мест лишения свободы и условное осуждение к лишению свободы с обязательным привлечением к труду в системе мер уголовного наказания // Вестник ЛГУ. – 1975. – №17. – Вып. 3. – С. 117 – 125.
- 22 *Коробеев А.И.* Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации: Монография. – Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – 268 с.
- 23 *Фролова О.* До загальнотеоретичних засад інституту системи покарань // Право України. – 1995. – № 9 – 10. – С. 36 – 40.
- 24 *Багрий-Шахматов Л.В.* Совершенствование системы наказаний в связи с изменениями в уголовном законодательстве // Теоретическое и практические проблемы нового уголовного законодательства. – М.: Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупрежд. преступн., 1985. – С. 55 – 58.
- 25 *Фролова О.І.* Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): Навчальний посібник. – К.: «АртЕк», 1997. – 208 с.
- 26 Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 5-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2008. – 1216 с.
- 27 *Старков О.В., Милуков С.Ф.* Наказание: уголовно-правовой и криминопеналогический анализ. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 461 с.

- 28 Уголовное право России. Часть общая: Учеб. для вузов / Отв. ред. проф. Л.Л.Кругликов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 592 с.
- 29 Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. Изд. 6-е, перераб. и доп. – М., 1991. – 976 с.
- 30 Курс уголовного права. Общая часть. Том 2: Учение о наказании. Учебник для вузов / Под ред. докт. юрид. наук, проф. Н. Ф. Кузнецовой и канд. юрид. наук, доц. И. М. Тяжковой. – М.: ИКД Зерцало. – М, 2002. – 464 с.
- 31 Уголовное право России. Общая часть: Учебник для вузов / Под ред. докт. юрид. наук, проф. Н. Ф. Кузнецовой и докт. юрид. наук, доц. И.М. Тяжковой. – М.: Зерцало, 2005. – 752 с.
- 32 *Тенчов Э.С.* Институты уголовного права: система и взаимосвязь // Советское государство и право. – 1986. – № 8. – С. 61 – 66.
- 33 *Пудовочкин Ю.Е., Пирвагидов С.С.* Понятие, принципы и источники уголовного права: сравнительно-правовой анализ законодательства России и стран Содружества Независимых Государств. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 297 с.
- 34 *Бурдін В.М.* Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: Монографія. – К.: Атіка, 2004. – 240 с.
- 35 *Устищенко В.Е.* Особенности назначения наказания несовершеннолетним / Преступление и наказание. Нормативная база, аналитические материалы по практике применения новой системы наказания по Уголовному кодексу 2001 года. – Х., 2002. – 81 с.
- 36 *Антипов В.В., Антипов В.І.* Обставини, що виключають застосування кримінального покарання: Монографія. – К.: Атіка, 2004. – 208 с.
- 37 *Козлов А.П.* Система санкций в уголовном праве. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1991. – 120 с.
- 38 Философская энциклопедия. Т. 5. – М., 1970. – 1114 с.
- 39 Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 8 (60). – С. 28.
- 40 Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів юридичних вузів і факультетів / За ред. П.С. Матишевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.

Навроцький Вячеслав Олександрович,
декан юридичного факультету Львівського державного університету
внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНО- ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ЯКІ РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Узгодженість кримінального та кримінально-процесуального законів є показником їхньої досконалості, що визначає правильне їх розуміння і відповідне застосування. Взаємозв'язок цих галузей права має не тільки теоретичне, але й важливе практичне значення, оскільки кримінальний процес є формою застосування кримінального закону.

Подальший розвиток цих законів неможливий без виявлення та усунення закладених в них недоліків. Взаємообумовленість та взаємопроникнення один в одного, найтісніший зв'язок кримінального та кримінально-процесуального законів, те, що кримінально-процесуальний закон повинен виходити з кримінального, і, навпаки, кримінальний закон має враховувати процесуальний порядок його застосування, визначають потребу в їх спільному, паралельно-правовому дослідженні.

На жаль, при підготовці нових законів в рамках проведеної правової реформи необхідність врахування найтіснішого взаємозв'язку галузей законодавства нерідко ігнорується. Проекти КПК та КК Укра-